

Göran Rosenberg

Kriget vi köpte i säcken

Om möjligheten att beskriva vad som är tänkbart och möjligt

Beslutet att definiera attacken den 11 september som en krigshandling och svaret som ett krig var långt ifrån självklart, men det har fått avgörande konsekvenser för nyhetsjournalistikens sätt att beskriva de händelser som följt därefter. Händelser och handlingar som journalisterna borde ha försökt förbehålla sig rätten att själva formulera, lades färdigformulerade i deras mun. I kampen om orden måste journalistiken hävda sin frihet bättre än vad den har gjort hittills, menar Göran Rosenberg

Kampen om vad det var vi alla hade sett på TV-skärmen började omedelbart. Brott eller krig? Kriminellt bombdåd eller attack mot USA? En snabb och slående association var Japans bombangrepp på den amerikanska flottbasen i Pearl Harbor den 7 december 1941, vilket talade för en attack mot USA, det vill säga för krig. Talade för krig gjorde också den visuella sprängkraften i dåden, den krigsskådeplatsliknande förödelserna, den militäriska precisionen i utförandet och den politiska symboliken i valet av mål.

Något som ser ut som en krigshandling kan lätt uppfattas som en krigshandling och därmed bli till en krigshandling även om det i avgörande avseenden är något annat. Eller åtminstone något som lika väl skulle ha kunnat definieras i andra termer, leda till andra associationer, utlösa andra reaktioner och ge upphov till andra verklighetsbeskrivningar.

I vad mån det var politiskt möjligt för den amerikanska statsledningen att motstå krigsdefinitionen är en annan sak. En terrorhandling som så uppenbart hade till syfte att provocera till krig, ja vars andlige upphovsman utstyrd i kamouflagekläder och k-pist öppet manade till krig, hade svårligen kunnat bemötas som något annat utan mycket stora insatser av politiskt mod och ledarskap. Allt tyder också på att den semantiska striden om kriget var över innan den knappt hade börjat. Utrikesminister Colin Powell talade i sin första kommentar om den förestående uppgiften att hitta "förövarna" och "ställa dem inför rätta" och tycktes därmed betrakta attentatet som ett brott och det kommande svaret som en omfattande men dock polisaktion. Men redan i sitt tal till nationen på kvällen den 11 september talade president Bush om uppgiften att "vinna kriget mot terrorismen" och på en presskonferens dagen efter rättade Powell in sig i ledet: "Krigshandlingar har begåtts mot det amerikanska folket och vi kommer att reagera därefter." Ett avgörande ordval signalerade ett avgörande vägval.¹

Det politiska valet att beskriva terrorattacken som en krigshandling omsattes omedelbart i retorik och propaganda. Vad slags krig skulle detta framställas som? Vem skulle ses kämpa mot vem och vad? Hur skulle de kommande

militära aktionerna motiveras? I sitt viktiga tal inför den samlade kongressen den 20 september valde president Bush att definiera det stundande "kriget mot terrorism" i termer som undvek varje precisering och begränsning men öppnade för varje utvidgning: "Vi vet inte hur denna konflikt kommer att utveckla sig, men vi vet hur den kommer att sluta. Frihet och rädsla, rättvisa och grymhet, har alltid krigat mot varandra. Och i det kriget vi vet att Gud inte står neutral."

2

Så drogs den långt ifrån självklara ram upp inom vilken nästan all journalistik efter den 11 september skulle komma att bedrivas. Krigsterminologin blev en tvingande självklarhet innan kriget ens hade brutit ut, än mindre försetts med fiende och slagfält. Krigsordet började styra rubriker, vinklar och reportageuppslag. De dygnetruntsändande nyhetskanalerna skiftade sina vinjetter från "Attacken mot Amerika" till "Kriget mot terrorism" till "Amerika i krig". Krigsstämningen förstärktes av dödsbringande mjältbrandsbrev och återkommande opreciserade terrorvarningar från de amerikanska myndigheterna.

Ibland bestämmer ordet tanken och inte tvärtom. Kallar vi något krig tänker vi gärna krig även om det vi kallar krig också skulle ha kunnat kallas polisaktion eller förbrytarjakt. Säg krig och ordet får genast sällskap av trupper, vapen, bomber, fronter, territorier, allierade, förrädare, civila offer ("collateral damage"), undantagstillstånd och militärdomstolar. "Amerika i krig" utropar CNN. "Kriget mot terrorismen", säger presidenten i Vita huset. "Kriget mot terrorismen", tänker världens redaktioner och planerar därefter.

Detta var som sagt varken en given tanke eller en given ram för journalistiken eftersom "kriget mot terrorismen" inte självklart kan vara ett krig, i varje fall inte ett krig som militärt kan vinnas och avslutas. Terrorismen är i första hand en produkt av idéer och inte av arméer. Terrorismen har sina främsta baser i huvudet på okända individer och inte i geografiskt kända regioner. Den terrorism som i USA ledde till i bombningen av den federala byggnaden i Oklahoma City 1995 kan inte besegras i krig. Inte heller den terroristiska hjärna som skickade ut de mjältbrandsinfekterade breven och som av allt att döma gömmer sig i huvudet på en enskild amerikansk medborgare. Inte heller den terrorism som emanerar ur religiös eller politisk fanatism, enskild eller kollektiv, i Afghanistan eller i USA.

Beslutet att definiera attacken den 11 september som en krigshandling och svaret som ett krig har följaktligen fått vittgående konsekvenser för nyhetsjournalistikens sätt att beskriva de händelser som därefter följt. Nästan omärkligt blev kriget mot terrorismen ett krig mot talibanregimen i Afghanistan som, hur hatad och avskyvärd den än må ha varit, knappast kunde sägas vara identisk med "terrorism". Inte ens terroristnätverket al Qaida kunde sägas vara det. Även om man accepterade argumentet att talibanregimen militärt måste störtas för att al Qaidas baser i Afghanistan militärt skulle kunna angripas och förstöras (och rättvisa därmed skipas), var det likväl uppenbart att "terrorismen" därmed inte hade besegrats. Hade man väl bestämt sig för att definiera detta som ett krig mot terrorismen var detta ett krig som måste drivas vidare, mot nya militärt angripbara fiender och mål. Hade man väl bestämt sig för att definiera detta som ett krig legitimerades behovet av krigstida lagar och krigstida domstolar och av att på krigstida vis skilja mellan vänner och fiender. Med krigsdefinitionen följer också, påpekade den brittiske krigshistorikern Michael Howard, ett slags upphøjelse av terrorister till krigsmotståndare (och därmed en outtalad förpliktelse att följa gällande krigskonventioner, exempelvis vad gäller behandling av krigsfångar): "Att förklara krig mot

terrorister eller, ännu mindre preciserat, mot terrorism är att förläna terrorister den status och den värdighet som de så hett eftertraktar men inte förtjänar."³

Parallellen med attacken mot Pearl Harbor är inte bara värdelös och ytlig utan missvisande, hävdar en annan historiker, Paul W. Schroeder. Närmare till hands är parallellen med det terrordåd som utlöste första världskriget, mordet på den habsburgske tronföljaren i Sarajevo sommaren 1914. I båda fallen handlade det om små och isolerade aktörer som med en välriktad och starkt symbolladdad terrorhandling hoppades provocera en överlägsen motståndare till ett krig som denne inte önskade och i längden inte troddes om att kunna vinna.

Till kriget 1914 har vi facit. Till kriget 2001 har vi det på långt när inte.

"Måhända hade det varit bättre", skriver Schroeder, "att från början definiera attacken som ett fruktansvärt brott (vilket det också var) som måste besvaras med en omfattande internationell polisaktion mot brottslingarna (vilket den pågående operationen också är) *men utan att förklara krig mot terrorismen och därmed tillmäta såväl hotet som förövarna en överdriven betydelse.*"⁴

Kort sagt: ordval och definitioner som dagarna efter den 11 september var högst omstridda och allt annat än givna utgångspunkter för vårt sätt att förstå och beskriva terrorattacken och dess konsekvenser, kom oreflektat att accepteras som den allt övergripande ram inom vilken journalistiken hade att verka. Händelser och handlingar som journalister borde ha försökt förbehålla sig rätten att själva formulera, lades färdigformulerade i deras mun. "Kriget mot terrorismen" blev kriget vi köpte i säcken; ett krig som från början kanske inte var ett krig, men som när det väl blev ett krig visade sig vara ett annat krig än det vi trodde vi hade köpt.

Kunde journalister bättre ha hävdad rätten att sätta sina egna ord på världen efter den 11 september? Förmodligen inte. Lika lite som världens regeringar egentligen kunde det. Världens mäktigaste stat och världens mest slagkraftiga medier anslog från första början ett emotionellt och politiskt tonläge som inte tolererade några dissonanser. Man kan med ett användbart uttryck från Lars Gustafsson säga att det amerikanska problemformuleringsprivilegiet i den uppkomna situationen var mycket starkt och hävdades med mycket stor emfas. Den "breda" amerikanska koalitionen mot terrorism byggdes i stort sett upp utan krav på vare sig medbestämmande, insyn eller diskussion.

Vådorna av att köpa kriget i säcken ser vi kanske nu. Ja, alla ser dem naturligtvis inte. Fortfarande pågår ett primitivt fingerpekande (Ha, ni hade fel!) mot dem som hade invändningar mot det "krig mot terrorismen" som blev ett krig mot talibanregimen i Afghanistan och som nu lovar/hotar att bli ett globalt krig mot ständigt nya mål och därmed ett krig som ingen ännu kan se slutet på, än mindre bedöma de långsiktiga konsekvenserna av. Det är sant att talibanregimen besegrades snabbare och till synes enklare än många kritiker hade trott, men det är inte nödvändigtvis sant att "terrorismen" därmed besegrades eller ens nämnvärt försvagades.⁵

En redan iakttagbar konsekvens av detta odefinierade krig utan slut är ett odefinierat krigstillstånd utan slut, med tillhörande inslag av krigslagar, krigsbudgetar och accelererande militär upprustning. En annan konsekvens är det ökade politiska utrymmet för att definiera politiska motståndare som terrorister och därmed som legitima krigsmål. I första hand utrymmet för Israels premiärminister Ariel Sharon att definiera Västbanken och Gaza som

terroristnåsten och därmed ge Israel fria händer att med militära medel oskadliggöra de sista resterna av det palestinska självstyret och Osloprocessen. Den amerikanska statsledning som i början skyndade sig att stödja kravet på en palestinsk stat för att stärka koalitionen mot talibanerna, ger nu sitt öppna medgivande till israeliska missilangrepp mot palestinska institutioner, stridsvagnsråder mot palestinska byar och "precisionsbombningar" av palestinska ledare (med sedvanlig "collateral damage").

Häri ligger den kanske största utmaningen för journalistiken efter den 11 september. Mäktar den att konkurrera med en allt dominerande stormakt om orden för att beskriva och förstå vad denna stormakt säger och gör? Mäktar den att beskriva "kriget mot terrorismen" i ord och termer som gör att andra problemformuleringar blir sakligt möjliga och politiskt relevanta?

Det är en utmaning som inte blir mindre av att "kriget mot terrorismen", dvs kriget mot talibanerna och al Qaida i Afghanistan, nu tonar fram som det mest informationskontrollerade och insynsbefriade amerikanska kriget någonsin. Journalister har förvägrats kontakt med stridande amerikanska förband och soldater i en omfattning som saknar motstycke. Informationen från Pentagon, försvarsstaben och den operativa militärledningen, har varit långt mera styrd än vid tidigare amerikanska krig. Tillgången till inofficiella källor på lägre nivåer har effektivt blockerats. All information (och desinformation) har filterats uppifrån, mycket lite har läckt ut nerifrån. Tidningar som likväl lyckades få tillgång till och publicera icke-officiellt material om krigsförloppet kunde den här gången påräkna "en skur av ovet" ("a torrent of abuse") från Pentagon.⁶

Även om Sanningen är ett undflyende journalistiskt ideal, och "Sanningen om Kriget" kanske den mest illusoriska av alla, står journalistiken den här gången inte bara inför uppgiften att efter förmåga sträva efter sanningen om ett krig, utan om ett krig där det förblir oklart vem som är fienden, vad som är slagfältet och vad som är slutmålet.

Jag tror att våra berättelser om vår värld till en del bestämmer hur vår värld blir. Journalistik är för mig friheten till många berättelser, till många berättelser om hur världen är och därmed hur världen kan bli. Den berättelse som sedan den 11 september i hög grad har bestämt hur vår värld har blivit är inte den enda tänkbara, inte den enda "rätta", inte heller den enda möjliga. Vad som i fortsättningen kommer att betraktas som tänkbart och möjligt beror naturligtvis huvudsakligen på annat än journalistik, men kanske ändå till någon del på journalisters vilja, förmåga och frihet att berätta världen med egna ord.

Det är i alla händelser en frihet som journalistiken bättre än hittills måste kunna hävda och nyttja.

¹ I en artikel med titeln "A Strange War" (*The National Interest*, Thanksgiving 2001) skriver Eliot A. Cohen, professor i strategiska studier vid Paul H. Nitze School of Advanced International Studies, Johns Hopkins University, att ett "till synes slumpmässigt ordval i själva verket återspeglar djupgående skillnader i synen på hur USA ska möta vad som lär bli en utdragen och säkerligen farlig strid".

² "The course of this conflict is not known, yet its outcome is certain. Freedom and fear, justice and cruelty, have always been at war. And we know that God is not neutral between them." Tal till den samlade kongressen den 20 september 2001.

I en artikel av James Fallows i *The Atlantic Monthly* (december 2001) skildras det semantiska förarbetet till talet. President Bushs medarbetare Michael Gerson berättar hur man valde att bygga talet kring en serie enkla retoriska frågor med enkla retoriska svar, eftersom "amerikanerna saknade grundläggande information om naturen hos de krafter som stod emot oss" ("Americans lacked some very basic information about the nature of the

forces against us.") Frågorna, som var av typen "Vem attackerade vårt land?", "Varför hatar de oss?", "Hur ska kämpa för att vinna detta krig?," underströk den amerikanska statsledningens beslutsamhet att definiera läget efter den 11 september som en krigssituation.

- 3 Michael Howard: "What's In A Name? How to Fight Terrorism", *Foreign Affairs*, January/February 2002. I sin artikel riktar Howard skarp kritik mot "missbruket" av ordet krig i detta sammanhang, ett missbruk som han menar inte bara är legalistiskt eller semantiskt utan har "djupare och farligare konsekvenser": "To declare that one is at war is immediately to create a war psychosis that may be totally counterproductive for the objective being sought. It arouses an immediate expectation, and demand, for spectacular military action against some easily identifiable adversary, preferably a hostile state – action leading to decisive results."
- En paradoxal konsekvens av den amerikanska "krigsförklaringen" var konflikten om hur de tillfångatagna talibanerna och/eller medlemmarna i al Qaida skulle behandlas. Den amerikanske politiker som av allt att döma hade varit minst benägen att definiera terrorattacken som krig, utrikesminister Colin Powell, rekommenderade att fångarna skulle behandlas enligt Genèvekonventionen, dvs som krigsfångar, medan president George W Bush, som ivrigast talat för krigstillstånd, lutade åt att de skulle behandlas som misstänkta brottslingar. (*Washington Times*, 26.1.02). "De bär inga uniformer, de representerar inte någon stats armé och uppfyller därmed inte kraven i Genèvekonventionen", förtydligade vicepresidenten Dick Cheney i ett TV-uttalande (*This Week*, ABC, 27.1.02).
- 4 Paul W Schroeder: "The Risks of Victory", *The National Interest*, Winter 2001/02. Min kursivering.
- 5 "Kriget har bara just börjat", deklarerade president Bush i sitt State of the Union-tal till den amerikanska kongressen den 29 januari 2002.
- 6 Uppgifterna hämtade ur en artikel av Neil Hickey: "Access Denied. The Pentagon's War Reporting Rules are the Toughest Ever", *Columbia Journalism Review* (January/February 2002) Citatet av utrikesredaktören på *Los Angeles Times*, Somin Li.

Published 2002–03–29
 Original in Swedish
 © Göran Rosenberg
 © eurozine